

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

KEY ISSUES IN THE LEGAL REGULATION OF INFORMATION TECHNOLOGY USAGE IN UKRAINE

Білоус Я.В., здобувач

Науково-дослідний інститут публічного права

Наукова публікація присвячена аналізу сучасного стану правового регулювання у сфері інформаційних технологій в Україні. У публікації автор досліджує ключові аспекти формування нормативно-правової бази, яка має забезпечити розвиток цифрових послуг, ефективне використання інформаційних технологій та їхню інтеграцію до міжнародного правового простору.

Публікація звертає увагу на чинні закони, такі як Закон України «Про захист персональних даних», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та «Про електронні комунікації», які формують основу для правового регулювання інформаційних технологій. Автор аналізує їхній вплив на розвиток інформаційного суспільства, висвітлює їхні досягнення та недоліки, а також визначає напрями для вдосконалення законодавства.

У статті також окреслено сучасні виклики, зокрема: необхідність гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, такими як GDPR; регулювання новітніх технологій, включаючи автоматизовану обробку даних, штучний інтелект, системи розпізнавання обличчя; забезпечення ефективної кібербезпеки в умовах зростаючої кількості кіберзагроз; рівномірний доступ до електронних комунікаційних послуг для всіх громадян, особливо у віддалених регіонах.

Автор пропонує низку рекомендацій для вдосконалення правового регулювання, зокрема запровадження більш жорстких санкцій за порушення у сфері захисту даних, створення незалежного органу захисту даних, модернізацію технологічної бази суб'єктів кібербезпеки, а також проведення навчальних програм для працівників критичної інфраструктури.

Ця публікація є важливим внеском у дискусію про нормативно-правове забезпечення цифрової трансформації в Україні, оскільки вона сприяє визначенню пріоритетів і стратегій для подальшого розвитку правового регулювання інформаційних технологій у контексті глобальних викликів та можливостей.

Ключові слова: інформаційні технології, цифрова трансформація, кібербезпека, електронна ідентифікація, електронні довірчі послуги, захист персональних даних, електронні комунікації, гармонізація законодавства, цифрове суспільство.

This scientific publication is dedicated to analyzing the current state of legal regulation in the field of information technology (IT) in Ukraine. The author examines key aspects of developing a legal framework that ensures the growth of digital services, the effective use of information technology, and their integration into the international legal domain.

The publication focuses on existing legislation, including the Law of Ukraine "On personal data protection," "On the fundamental principles of cybersecurity in Ukraine," "On electronic identification and trust services," and "On electronic communications," which form the foundation of IT legal regulation. The author analyzes their impact on the development of the information society, highlights their achievements and shortcomings, and identifies areas for legislative improvement.

The article also addresses contemporary challenges, such as the need to harmonize Ukrainian legislation with international standards like GDPR; the regulation of emerging technologies, including automated data processing, artificial intelligence, and facial recognition systems; ensuring effective cybersecurity amidst increasing cyber threats; and providing equal access to electronic communication services for all citizens, especially in remote regions.

The author proposes several recommendations for improving legal regulation, including introducing stricter sanctions for violations in data protection, establishing an independent data protection authority, modernizing the technological infrastructure of cybersecurity entities, and conducting training programs for critical infrastructure personnel.

This publication makes a significant contribution to the discussion on the legal framework for Ukraine's digital transformation. It helps define priorities and strategies for further developing IT legal regulation in the context of global challenges and opportunities.

Key words: information technology, digital transformation, cybersecurity, electronic identification, trust services, personal data protection, electronic communications, legislative harmonization, digital society.

Вступ. Формування нормативно-правової бази у сфері інформаційних технологій (далі – ІТ) в Україні є одним із ключових завдань державної правової політики, адже розвиток цифрових технологій став фундаментом для модернізації суспільних відносин. Зростання значущості інформаційного суспільства, поширення цифрових послуг і прагнення до інтеграції в європейський та міжнародний правовий простір вимагають від держави досконалого правового забезпечення у цій сфері. У цьому контексті важливим є не лише аналіз чинного законодавства, а й визначення проблем, що перешкоджають його ефективній імplementації, та розробка рекомендацій для вдосконалення нормативно-правового регулювання.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання у сфері інформаційних технологій (далі – ІТ) в Україні. Головною метою є дослідження законодавчих актів, які визначають правові засади функціонування ІТ, і виявлення ключових проблем, що перешкоджають ефективному використанню цифрових технологій. Завданням

є також формулювання рекомендацій для вдосконалення нормативно-правової бази з метою стимулювання розвитку інформаційного суспільства, цифрових послуг та інтеграції України у міжнародний правовий простір.

Методологія даної публікації ґрунтується на використанні наступних наукових підходів та методів: системний підхід (для комплексного аналізу нормативно-правової бази, яка охоплює різні аспекти правового регулювання ІТ), порівняльно-правовий метод (для вивчення гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами), аналіз і синтез (для визначення впливу чинного законодавства на розвиток цифрових технологій та виявлення прогалин у правовому регулюванні), прогностичний підхід (для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у сфері інформаційних технологій), емпіричний метод (для дослідження реального впровадження законодавчих норм і виявлення проблемних аспектів їх практичної реалізації).

Результати дослідження. До правових засад використання інформаційних технологій в Україні слід віднести

загальноприйнятю ієрархію нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти їх функціонування.

Вершиною цієї ієрархії нормативно-правових актів безумовно є Конституція України. Основний закон держави закладає правові засади функціонування інформаційних відносин, забезпечення прав і свобод громадян, пов'язаних з інформацією та комунікаціями, а також визначає основи захисту державних інтересів у сфері інформаційної безпеки.

Так, Конституцією України передбачено право на свободу інформації (громадяни мають право збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким законним способом (стаття 34), право на захист персональних даних (заборонено збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, окрім випадків, визначених законом (стаття 32); забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки (захист суверенітету і територіальності цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (стаття 17) [1].

Проте особливу увагу слід звернути на законодавчі акти, які безпосередньо формують правову основу для функціонування інформаційних технологій в Україні, охоплюючи її критично важливі напрями. Серед них необхідно виділити наступні: Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а також, Закон України «Про електронні комунікації». Кожен із цих законів закладає окремі важливі правові основи, необхідні для регулювання цифрових процесів в Україні.

У 2010 році Україна зробила важливий крок для захисту приватності своїх громадян, ухваливши Закон «Про захист персональних даних». Цей закон вперше в історії країни заклад основи для правового регулювання обробки та захисту особистої інформації [2].

Закон не лише визнав цінність персональних даних, але й встановив чіткі правила для їх обробки. В основі документа лежать кілька ключових принципів, які виглядають просто, але мають критичне значення для цифрової безпеки. Закон визначає наступні принципи обробки даних:

- 1) обмеження мети обробки (дані можуть використовуватися тільки для конкретних і законних цілей);
- 2) законність дій (кожна дія з даними (збір, зберігання, передавання) повинна мати законну підставу. Це може бути згода особи, договір або інші законні обставини);
- 3) гарантії прав суб'єктів даних (кожен громадянин має право дізнатися, які дані про нього зберігаються, виправити неточності або вимагати видалення інформації, якщо вона використовується неправомірно);
- 4) безпека даних (розпорядники (державні органи, підприємства, установи, приватні компанії тощо) зобов'язані впроваджувати технічні та організаційні заходи для захисту інформації від несанкціонованого доступу);

5) державний контроль (за дотриманням закону наглядає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який має повноваження реагувати на порушення).

З моменту ухвалення Закону український бізнес почав адаптуватися до нових правил. Склалися внутрішні правила й стандарти захисту даних, впроваджувалися технічні рішення для запобігання витокам інформації. Закон став основою для розвитку культури захисту приватності в Україні.

Тим не менш час не стоїть на місці. З появою нових технологій, таких як автоматизована обробка даних, біометричні системи, розпізнавання обличчя, закон перестав у повній мірі відповідати сучасним викликам.

Серйозним недоліком Закону залишається відсутність належної й достатньої відповідальності за порушення його норм. Наприклад, у Європейському Союзі Загальним регламентом захисту даних (GDPR) передбачено суттєві штрафи за порушення персональних даних, що стимулює компанії суворо дотримуватися правил їх захисту. В Україні таких механізмів наразі немає, що знижує ефективність цього Закону [6].

Для відповідності Закону сучасним викликам, він потребує наступних важливих змін та доповнень:

- гармонізація з європейським законодавством (інтеграція з GDPR дозволить створити спільні правила для обробки даних, що особливо важливо для міжнародного бізнесу);
- введення суворіших санкцій (впровадження високих штрафів за порушення сприятиме більш відповідальному ставленню до захисту персональних даних);
- регулювання новітніх технологій (автоматизована обробка даних, штучний інтелект, системи розпізнавання обличчя – усі ці аспекти потребують додаткового законодавчого врегулювання в Законі);
- створення незалежного органу захисту даних (наразі функції нагляду виконує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Однак для більшої ефективності потрібен окремий орган, який спеціалізуватиметься виключно на питаннях захисту даних).

Удосконалення законодавства сприятиме не лише захисту громадян, але й зміцненню довіри до цифрових сервісів. Це, в свою чергу, пришвидшить цифрову трансформацію країни та інтеграцію України до європейського цифрового простору.

Відповіддю на стрімке зростання кількості кіберзагроз в Україні став ухвалений у 2017 році Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3].

Законом було введено в правове поле України такі поняття, як «кібербезпека», «кіберзахист» та «критична інформаційна інфраструктура». Саме ці терміни й категорії дали змогу упорядкувати дії державних органів та приватного сектора. Основні положення Закону визначили ключових суб'єктів у сфері кіберзахисту:

- CERT-UA – головну урядову команду реагування на комп'ютерні надзвичайні події, яка займається моніторингом, аналізом та ліквідацією кіберінцидентів;
- Національна поліція, яка розслідує кіберзлочини;
- Службу безпеки України, що протидіє шпигунству та терористичним кіберзагрозам;
- Міністерство цифрової трансформації, яке забезпечує розвиток цифрової інфраструктури.

Окрім цього, Закон передбачив створення механізмів моніторингу загроз, реагування на атаки та обміну інформацією між різними відомствами.

Не дивлячись на те, що Закон створив правову основу для забезпечення кібербезпеки в Україні, реалізація його норм залишається проблематичною через недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення.

Для ефективного функціонування системи кібербезпеки державі необхідно здійснити ряд важливих системних заходів:

- розширити кадровий склад CERT-UA (поточна кількість фахівців недостатня для обслуговування всієї критичної інфраструктури країни. Розширення штату дозволить підвищити оперативність реагування на кіберінциденти та моніторингу потенційних загроз);
- оновити обладнання та впроваджувати сучасні технології моніторингу (технологічна база CERT-UA, а також інших суб'єктів системи кібербезпеки, потребує модернізації. Використання застарілих рішень обмежує можливість виявлення складних атак, таких як APT (Advanced Persistent Threat). Необхідно впровадити засоби аналізу великих даних, автоматизовані системи реагування та штучний інтелект для прогнозування загроз);

– забезпечити фінансування навчальних програм для державних службовців й працівників критичної інфраструктури (недостатній рівень обізнаності працівників з основ кіберзахисту часто стає причиною успішних кібератак. Навчання має охоплювати як базові аспекти (розпізнавання фішингових листів), так і просунуті курси для технічних спеціалістів. Це сприятиме загальному підвищенню стійкості до кіберзагроз.

Не менш актуальним залишається й питання міжвідомчої координації в сфері кібербезпеки. Спільна розробка стратегій, обмін інформацією про загрози та використання єдиних платформ для аналізу даних допоможуть ефективніше протидіяти сучасним викликам.

Таким чином, Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» року став важливим кроком для побудови системи кібербезпеки в Україні. Він визначив суб'єктів захисту країни в цифровому просторі. Але загальний успіх Закону залежатиме від подальших вагомих дій держави направлених на удосконалення механізмів його реалізації.

Іншим важливим законодавчим актом, який формує правову основу для функціонування інформаційних технологій в Україні, є Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [4].

Цей нормативно-правовий акт є базовим для впровадження цифрових сервісів та інтеграції України до європейського цифрового простору. Закон регулює ключові аспекти використання електронних підписів, печаток, ідентифікаційних систем (BankID, MobileID). Він також закріплює принцип юридичної рівності електронного та паперового документів.

Закон встановив правила використання електронних підписів і печаток. Завдяки цьому бізнес та громадяни можуть підписувати документи в цифровому вигляді без потреби друкувати їх, що значно економить час і ресурси.

Для підтвердження особи в цифровому середовищі Закон передбачив використання систем ідентифікації, таких як BankID чи MobileID. Це означає, що замість фізичної присутності в установі можна підтвердити свою особу через мобільний телефон або банківський обліковий запис.

Найбільш революційною нормою Закону є визнання електронних документів рівноцінними з паперовими. Це спрощує взаємодію з державними установами та приватними компаніями, дозволяючи громадянам уникати зайвих черг і бюрократії.

До ухвалення Закону електронні сервіси розвивалися хаотично: одні установи приймали цифрові документи, інші ні. Закон же встановив єдині правила, які спрощують процеси як для громадян, так і для бізнесу.

Одним із ключових аспектів Закону стала його гармонізація з Регламентом ЄС eIDAS (Electronic Identification, Authentication and Trust Services). Це означає, що електронні підписи, створені в Україні, визнаються в ЄС, і навпаки. Для бізнесу це відкриває нові можливості, зокрема, у торгівлі й співпраці з європейськими партнерами.

Попри всі переваги, повне впровадження Закону потребує часу та значних ресурсів.

Не всі громадяни активно користуються системами BankID чи MobileID, хоча ці технології доступні. Державі необхідно більше популяризувати можливості електронних довірчих послуг через інформаційні кампанії.

Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» став фундаментом для побудови цифрового суспільства. Він не лише спростив взаємодію громадян і бізнесу з державою, але й відкрив нові можливості для інтеграції України до європейського цифрового простору. Це справжній крок у майбутнє, де паперові документи можуть залишитися в минулому.

Законодавчим актом, що став основою для врегулювання відносин між операторами, провайдерами та споживачами у сфері телекомунікацій, створюючи рамки для забезпечення якісних і доступних послуг для кожного громадянина є Закон України «Про електронні комунікації», ухвалений у 2020 році [5].

Закон визначає ключові принципи, які мають забезпечити розвиток і доступність електронних комунікацій:

1) доступність послуг (незалежно від місця проживання, будь-який громадянин має право на якісний зв'язок та Інтернет. Це особливо важливо для сільських і віддалених регіонів);

2) мережева нейтральність (закон гарантує, що провайдери не зможуть надавати пріоритет одному виду трафіку над іншим, наприклад, уповільнюючи доступ до одних платформ і прискорюючи до інших);

3) конкуренція (створено умови, за яких оператори конкурують за споживачів не монополією, а якістю послуг).

Ці принципи закладають основу для впровадження новітніх технологій, таких як 4G, 5G, Інтернет речей (IoT).

Завдяки цьому Закону, споживачі безсумнівно отримали більше прав і захисту. Оператори зобов'язані чітко інформувати клієнтів про умови використання послуг. Закон встановлює мінімальні вимоги до якості зв'язку, щоб споживачі могли розраховувати на стабільність і швидкість послуг. Посилено вимоги до конфіденційності персональних даних користувачів.

Та незважаючи на те, що Закон є достатньо прогресивним, на практиці існує ряд проблем, які стримують його повноцінну реалізацію.

Так, у великих містах зв'язок стає швидшим і стабільнішим, тоді як у сільських районах досі є місця без стабільного покриття навіть 3G. Це створює цифровий розрив між міським і сільським населенням.

Закон хоч й визначає мінімальні стандарти якості, механізми контролю за їх дотриманням поки що не працюють ефективно. Це дає можливість операторам економити на обладнанні, знижуючи якість зв'язку.

Для подолання цих викликів необхідно розвивати інфраструктуру в регіонах. Інвестування в розвиток мереж у сільських районах є ключовим для забезпечення рівного доступу до зв'язку для всіх громадян. Окрім іншого, необхідно посилити контроль за якістю послуг. Державні органи повинні регулярно перевіряти відповідність наданих послуг встановленим стандартам і штрафувати порушників. Необхідно створити сприятливі умови для впровадження 5G і IoT (Інтернет речей), що стане рушійною силою для цифровізації економіки.

Закон України «Про електронні комунікації» це важливий крок до створення сучасного цифрового суспільства. Він закладає правові основи для розвитку зв'язку, робить послуги доступнішими та захищає права споживачів. Однак його ефективна реалізація вимагає постійної роботи над усуненням недоліків, розвитком інфраструктури та адаптацією до нових викликів.

Таким чином, нормативно-правова база України у сфері інформаційних технологій перебуває у стані активного формування та розвитку. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство вже має низку прогресивних нормативно-правових актів, його подальше вдосконалення, гармонізація з міжнародними стандартами та інтеграція інноваційних технологій є необхідними умовами для забезпечення цифрової трансформації держави. Гармонізація законодавства, створення незалежних органів контролю та розширення фінансування є необхідними кроками для ефективного регулювання інформаційних технологій у контексті глобальних викликів і можливостей.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє окреслити основні проблеми нормативно-правового регулювання використання інформаційних технологій в Україні та визначити перспективні напрями удосконалення законодавства, яке формує правову основу для функціонування ІТ в Україні.

Наукова публікація підкреслює важливість модернізації нормативно-правової бази, яка дозволить ефективно використовувати потенціал інформаційних технологій для побудови цифрового суспільства в Україні, що відповідає глобальним викликам та сучасним світовим стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. Дата оновлення: 21.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. Дата оновлення: 01.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 10.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
5. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 р. № 1089-IX. Дата оновлення: 01.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>.
6. General Data Protection Regulation (GDPR): Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0679>.